

Tomaž Pavšič

Kocbekovo pričevanje

Kdo nam je enak po vztrajnosti in vdanosti?
Kdo nam je podoben po sanjavi varnosti in nevar-
ni zanosnosti?

Kocbek, Listina, str. 517

Ko še nisem bil prebral Kocbekove Listine, sem srečal nekoliko starejše-
ga prijatelja intelektualca, človeka z uglednim položajem, ki si pošteno
služi svoj vsakdanji kruh; ta prijatelj je komunist, po izkaznici, pa
tudi po srcu. Ves je žarel in me popeljal v bližnjo kavarno. Komaj sva
se usedla: "Včera in danes kar požiram Kocbeka. Njegova knjiga je kot
močno vino, tako me je opojila, da moram kar najrej razmišljati o nji.
Ima neko čarobno moč, da me drži kakor vklenjenega. Kar najbolj cenim
pri Edvardu Kocbeku, je tisto pošteno, iskreno, strastno in smelo iska-
nje resnice, ki diha s sleherne strani. To je velik človek!"

Krščansko usmerjen pisatelj mi je le nekaj dni nato o Kocbekovi Listini
rekel takó: "Kocbeku je stal ob strani angel Slovenije, ko je to pisal.
O Listini bi lahko napisali celo knjižnico razprav, ki bi obravnavala
vprašanja, nakazana v dnevniku. Gotovo je, da je Kocbek največji naš mis-
lec, kljub temu pa ne smemo nikoli nikogar malikovati."

Kocbekov dnevnik sili k premišljevanju in ima vsakomur kaj povedati, ta-
ko razumniku kot preprostemu človeku. Čas našega osvobojevanja je slej
ko prej eno najpomembnejših in najzanimivejših ter usodnih obdobj v na-
ši narodni zgodovini. Iz Kocbekovih dnevniških zapiskov vstaja bogato
življenje naših duhovnih izbrancev sredi roških gozdov. Nimamo vzroka,
da bi dvomili v resničnost sporočenih misli, razprav in sklepov, ki so
se ustvarjali v skritih barakah in bunkerjih, zlasti še, ker je sam Koc-
bek pred vojno in po njej kljub neljubim posledicam zmeraj ostal sebi
zvest. Ravno te razprave pa na več mestih odkrivajo stvari, ki jih mladi

rod ne more poznati, ki jih nismo poznali tudi tisti, ki smo na Primorskem doživljali vojsko kot mladostniki. Kocbekov dnevnik nas bega in obenem odrešuje.

Listina prinaša bravcem živo sliko ne le avtorjevega partizanskega življenja in delovanja v izvršnem odboru Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ampak nam človeško približa vodstvo osvobodilnega gibanja, zlasti "izvršnike" in "plenumaše" OF, predvsem seveda tiste, s katerimi se je Kocbek delovno ali človeško družil. Velikanska škoda je, da ta knjiga prihaja med slovenske brave s sramotno zamudo. Kakorkoli je simpatična ocena dr. Franceta Škerlja, se nikakor ne morem strinjati z besedami, da je "o pomembnosti Kocbekovih dnevniških zapiskov (je) danes lažje govoriti kakor pred dvajsetimi leti", če je seveda tu mišljena prednost, da knjiga toliko časa ni izšla. Tudi jaz mislim, da je vrednost teh zapiskov vsak dan večja, toda zakaj smo morali čakati na Listino toliko let? V času od konca vojne se je izoblikovala že nova generacija, ki je bila marsikdaj enostransko poučena o dogajanju pred vojno in o vseh silnicah, ki so napredne Slovence vodile v NOB. Zato ni čudno, če bodo Listino lažje doumeli starejši ljudje kot današnji dvajsetletniki.

Ko sem se lotil branja Listine, sem se počutil kot žejen popotnik v puščavi, ki se mu je nenadoma prikazala oaza in sedaj ne ve več, pri katerem studencu bi se odžejal, toda žeji in vedno novim izvirom ni nikoli kraja. V Listini na osebno blizek način spoznavamo bistvo slovenskega osvobojevanja. Pisec nas popelje v osrčje osvobodilnega gibanja, v svoje domovanje med roške gozdove, kjer njegova družba ob mnogih nevarnostih snuje prihodnost slovenskemu narodu. V teh sedmih mesecih se marsikaj zgodi: bliža se konec Italije, poveča se osvobojeno ozemlje, pade Turjak, v Kočevju ljudsko sodišče obsodi belogardiste in izdajavce, v oktobru 1943 divja na Rugu velika nemška ofenziva, v Kočevju se zberejo

odposlanci slovenskega naroda, Slovenci odpotujejo na zasedanje v Jajcu... Najbolj je dragoceno Kocbekovo osebno pričevanje o tem, kako je notranje in zunanje doživljal in spremljal vse te dogodke. V dnevniku beremo njegova mnenja o stvareh doma in po svetu, zvemo za njegove osebne dileme, iskanja in spoznanja. Nešteto drobnih človeških usod, ki bi jih "objektivni" zgodovinar samo zabeležil in poenotil v statistiki, pesnik in mislec Kocbek prikaže v vseh človeških oblikah in razsežnostih, kajti iz usode posameznika je sestavljena tudi usoda naroda. (Pretresljiva je usoda gorenjskega fanta, bežno opisana na strani 153.) Ko Kocbek s svojimi tovariši premišljuje o vseh strahotah okupacije, pravi:

"Tedad nas je trda, izrazito nečloveška usoda Slovencev na Primorskem, na Gorenjskem, na Štajerskem, v Prekmurju in v tako imenovani Ljubljanski pokrajini prizadela s posebno pretresljivostjo... Eninpolmilijski narod ima svoje sinove znova na vseh bojiščih, v nemški in italijanski vojski, kot prebežnike v zavezniških vojskah, doma pa se bojujejo prav tako razdvojeni, pri nas v partizanih in pri belih. To so dejstva, ki si jih ne moremo prikrivati. Prej ali slej bomo morali izkazati spoštovanje tistemu trpljenju, ki si ga je morala skoraj polovica mladih Slovencev proti svoji volji naložiti na rame in na dušo." (154)

Nekaj posebnega je Kocbekov odnos do narave. V orisih doseže nenadkriljivo mojstrstvo. V besedni izraz kot čarodej ujame življenje narave, bežeči in povsod prisotni čas dneva ali noči; slušno, vidno, razpoložensko in snovno zaživijo pred nami podobe pomladi, poletja in jeseni, "zabrni" nam tišina.

Kljub stvariteljski vročici, mukam notranjega iskanja z otroško lahkoto ter nepotvorjeno iskrenostjo in neposrednostjo iztisne na papir najrahljše in komaj otipljive drobce svojih čustvenih vzgibov in miselnih prebliskov. Težko bi bilo izbrati najlepše odlomke, ker so ti natreseni po celi knjigi. Avtor skuša čimbolj verno izraziti ekstazo trenutka. Ko je intenzivnost sporočanja največja, vzklikne:

"Moj Bog, roka se mi trese, prenehati moram, čeprav sem varen kakor v sanjah." (26)

Celó trenutke svoje izrazne in doživljajsko stvariteljske nemoči nazorno in bogato opiše, tako da nam niso nič manj dragi od mnogih poletov iščočega duhá, ko se v drznih mislih giblje v globočinah človekove notranjosti ali ko dela zaključke iz filozofije in politike, ko s "poetično realnostjo" in "subjektivno objektivnostjo" slika naš narodnoosvobodilni boj. To, kar mu daje toplo človešnost, je njegovo večno nemirno iskanje, nepomirljivost z uzakonjenimi resnicami:

"Najbolj me prizadeva oholost tako imenovanih objektivnih mislecev, ki se tako zanašajo na moč racionalnega mišljenja, da popolnoma prezirajo intenzivnost človekove subjektivne biti... Znova sem blizu Kierkegaardu: Resnica ni resnica, temveč le pot do resnice. Umetnost je ostala mnogo bolj človeška in resnična, ker se mudi in muči v slehernem doživljanju in vedno na novo spoznava odrešujočo tesnobo življenja." (170)

Seveda pa spet ni asiški svetnik, ampak je ves zemeljski, nagnjen k slabemu, hrepeneč po dobrem, iz mesa in krvi. Njegovo krščanstvo je protiklerikalno, mladostno, novozakonsko, moderno in vendar prabitno, predvsem mu pomenja največjo mogočnost (njegov izraz) počlovečenja.

Kocbeka neprestano zalezuje neki nemir, ki ga človeško plemeniti in ga resuje pred odtujitvijo ter ga stalno poživlja v napredno prevratniškem duhu. Čeprav je njegov dnevnik osebna izpoved, v njem srečamo zelo živo in toplo prikazane človeške like, Kocbekove "bližnjike", pa naj že gre za majorja Jonesa, slikarja Jakca, Breclja, Kidriča, Rusa, Vidmarja, Fajfarja, Lunačka, Lubeja, Mikuža, Marinčka ali druge. V pretresljivem spominu nam ostanejo tudi preprosti partizani ali pa ljudje, ki jih avtor sreča na poti v Jajce.

Knjiga obsega vsebinsko in do neke mere tudi oblikovno raznorodne odlomke in literarne prijeme: opise bojev, politične in filozofske dialoge, javne govore, pisma, lirična razmišljanja, na pol umišljene prizore in osebe (Dizma), sprostitev pesniške asociativne nabitosti, pripovedi borcev in drugih, v sodobni pesniško-prozni obliki pisan prekipévajoč in monumentalen prikaz slovenstva (str.517), čudovite opise in orise. Skozi

vse pisanje se lepo vpletajo spomini in prerojena razpoloženja; v tem spoznavamo pisateljeva davna občutja in zanimiva srečanja z nešteti globokimi ljudmi.

Kocbekova bogata osebnost nosi v sebi sledove kmečke domačnosti v Slovenskih goricah, dijaških let v Mariboru, študija v Ljubljani, Berlinu in Parizu ter predvsem intenzivne dejavnosti med krščanskimi socialisti, ki so pred vojno pravzaprav prvi doumeli, da je Slovincem potrebna celostna politika, ki bo izhajala iz slovenskih razmer in bo sprejemljiva za vsakega delovnega slovenskega človeka. Takšno smer je nakazovala tudi Kocbekova revija Dejanje. Kocbek v svoji knjigi teži za skladnim življenjem treh svojih prvin in življenjskih izrazov: Slovenca, kristjana, socialista v obsežnejšo in zapletenejšo enoto - človeka. Osvobodilni boj mu je očističevalni ogenj in v tem času edina priložnost, možnost in tudi nujna posledica stoletnih prizadevanj slovenskih ljudi. Kot zavesten kristjan, pripadnik določenega nazora, pride v spor s predstavniki Komunistične partije, ki je do kršćanske skupine v OF marsikaj nezaupljiva. Različna gledanja se razčiščujejo v pogovorih med posameznimi voditelji ali pa jih Kocbek in drugi osvetljujejo na političnih shodih in sestankih. Do marksizma, kot do vseh ideologij, ima kritično razmerje, zagovarja in pojasnjuje krščanski nazor, a priznava marksistično dialektično metodo. V pismu aktivistu Marku pravi:

"Bližati se moramo sami sebi, svojemu stvarnemu in neodvzemljivemu slovenskemu bistvu. Izhajati moramo iz prvin svojega srednjeevropskega življenja, iz svojih alpsko-kraško-panonskih okoliščin, iz svoje krščansko-humanistične strukture, iz svojih ljudskih izkušenj. Največji sovražnik dosedanjega slovenskega življenja so bili univerzalizmi, naš največji prihodnji zaveznik bo družbeni in politični empirizem. Zato spoznavajmo marksistično metodo..." (175)

Izredno zanimivi in tehtni so dialogi, zlasti tisti, ki jih ima z Borisom Kidričem. Kocbek je odziven ob vsakem, količkaj pomembnem vprašanju. Smrtno sovraži samodopadljivo absolutizacijo, ves je v iskanju. Njegova glavna težnja je usmerjena v popolno sprostitev slovenskega bistva, da bi ta naš večno trpeči, preprični ter čustveno-snovno in notranje-zunanje zapleteni narod slednjič dosegel svojo popolno svobodo in

samobitnost in bi si uredil napredno, smiselno in pošteno družbo ter tako razvil vse svoje splošne in posebne sposobnosti. Na usodno odmerjenem prostoru naj bi postavil svoje življenje v skladnosti z zahtevami krvnega bratstva in stoletne evropske zgodovinske in civilizacijske zasedranosti.

Kocbek se zaveda svoje odločitve in odgovornosti, ki jo ima do naprednih krščanskih ljudi, ki so pred vojno pripravljali enotno slovensko reševanje narodnih in socialnih vprašanj. Včasih se zбоji, da je morda postal le orodje, a zmeraj se potem utrdi v prepričanju, da je to, kar dela v teh zgodovinskih trenutkih, edino prav in pošteno. Teži ga, da mora ždeti v skoraj uradniškem delu (in pri tem še usodno odločati) za skupno stvar v kolikor toliko varnem zavetju na osvobojenem ozemlju. Rad bi bil odšel med partizanske borce v brigado, med ljudi, da bi bil enak med enakimi. Svojega "voditeljskega" položaja je prvič zares vesel, ko mu na ljudskem zborovanju uspe v ognjevitom govoru sprostiti sile, ki dolgo niso mogle na dan, a sedaj magična moč besede valovi med poslušavci in govornikom.

Kocbek priznava Komunistični partiji glavno vlogo pri vodstvu proletariata, vendar misli, da je za Slovence mogoča in srečna samo takšna družbena ureditev, ki bo upoštevala svobodno izpovedovanje mnogovrstnih nazorov. To načelo je sprejela tudi Osvobodilna fronta. Kocbek je na sestanku v Sušicah 15. oktobra 1943 med drugim povedal tudi tole:

"V novi slovenski družbi ne bo noben nazor užival prednost pred drugim, kajti katoliško deklerikalizacijo je mogoče izvesti le v družbi, ki se bo v vse smeri deklerikalizirala. Slovenci smo dosegli stopnjo razvoja, na kateri moramo v naših zakonov dopustiti in celo pospeševati mnogovrstnost človeškega duha. Dosegli smo stopnjo razvoja, na kateri si more slehernik samostojno, svobodno in sebi zvesto iskati osebno resnico in na kateri ne bo nikomur več mogoče, da bi kogarkoli prekrščeval proti njegovi volji ali mu vsiljeval svoj nazor pod geslom naprednosti ali v

smislu Leibnizove enotne filozofske resnice ali v smislu kolektivnih vizij, kakor jih prebujajo moderni totalitarizmi; Različne poti do resnice so pogoji, da človeštvo najde pot do Resnice same." (396)

Na več mestih omenja negodovanje partijskih voditeljev ob pripravah za sestanek krščanske skupine v Sušicah. Čeprav so se pozneje sporazumeli in je Šentjurčeva krščanskemu zborovanju celo prinesla pozdrav CK KPS in pohvalila debato ter zanesenost članov te skupine za skupno delo za ljudstvo, je Kocbek 20. oktobra 1943 vendarle zapisal v svoj dnevnik:

"Prav zdaj sem dognal, da naše krščansko zborovanje kljub vsemu ni dobilo pozitivne ocene v partijskih krogih. Z bolečino jemljem na znanje, da partija v nasprotju s svojimi slovesnimi izjavami in tovariškimi dogovori kar naprej razvija naturalistični mehanizem: uporabna ji je le tista človekova zavest, ki ji pomaga utrjevati ekskluzivno in gluho oblast. Zato bi rada od nas sprejela le tisto, kar se ji danes in jutri vključi v marksistično-leninistično politične teze, vse drugo zavrača ali ozi na bled subjektivistični svet. V ta namen imajo partijci vsak naš napor, ki naj v človekovih globinah revolucijo in socializem spoji s krščanskimi nagibi evangelija, za neoklerikalizem in političnorestavratorstvo, ker sta jim religija in krščanstvo kratko in malo klerikalizem in reakcija. Doslej sem bil prepričan, da jim to enačenje narekuje le duhovno neznanje, zdaj pa vem, da deluje v njih predvsem omejeno pojmovanje materializma in človeškosti. Najbolj pa me te dneve preseneča labilnost mojih dveh skupinskih tovarišev: spričo partijskega pritiska in svoje majhne vere se počasi odvezujeta velikih krščanskih dolžnosti in se oddaljujeta od ciljev, ki po svojem pomenu presegajo pomen osvobodilne dobe. Strah pred avtentičnim krščanstvom postaja tako silen, da si mnogi partijci in celo kristjani želijo po vojni prej in bolj tradicionalno cerkveno organizacijo z vsemi njenimi slabostmi kakor pa prečiščeno, živo in ustvarjalno krščanstvo.

To noč me je tovarištvo z Gašperjem (Fajfarjem) in Miho (Breceljem) navdihnilo z osnutkom pesmi o 'Treh modrih.' (405)

(Iz Kocbekove pesniške zbirke Groza navajam vsaj del četrte kitice oziroma konec omenjene pesmi:

Zdaj smo znova vsak v svojem kraljestvu
moja dežela je najmanjša in najbolj srečna,
služim bližnjiku in ne vem, da vladam.

Vse sem premislil in ničesar ne obžalujem,
 kajti največje prerokbe se še niso izpolnile.
 Gledam in gledam skozi starodavno lečo,
 skrivnostim na zemlji in na nebu ni kraja.

Usoda krščanske skupine, ki je bila poleg komunistične partije in levega krila Sokolov ena najmočnejših ustanovnih skupin, je več ali manj znana. Že med borbo se je OF tako poenotila, da se ni več dosti govorilo o njenih ustanovnih skupinah; krščanska skupina se je že zgodaj odpovedala svojim lastnim aktivistom, le partija je še nadaljevala politično delo. (Znano je, da je partija podala slovesno izjavo, da bo varovala krščansko skupinskost in jo po vojni pomagala razviti v samostojnega in stvariteljskega činitelja.) Večina ljudi iz vodstva krščanske skupine v OF je ob osvoboditvi ali pa še prej vstopila v komunistično partijo in se tako hoces-nočes odpovedala krščanskemu nazoru. Tega pa ni storil Kocbek...

Kocbekova knjiga je iskrena in veljavna listina o veličini NOB. Poleg tega, da so v njej nakopičene literarno umetniške vrednote, da je stilno sveža, da je kar posejana z biseri bivanjsko podanih občutij, stanj in dejanj, je pomembno, da odpira vprašanja, ki jih mlajši ne poznajo. Kocbek razmišlja o novem slovenskem kristjanu v času in prostoru. Kot eden pomembnih začetnikov deklerikalizacije in socializacije krščanske misli - o tem ne more biti dvoma! - je Edvard Kocbek predhodnik tistega humanega krščanstva, ki se je začelo z Janezom XXIII:

"Kristjan se ne bo mogel nikoli umakniti pred političnimi in družbenimi nalogami svojega časa in prostora, čeprav mu bosta grozili nova nejasnost in izkoriščanje vere, kajti vera je prav tako totalno življenje, in kristjan se mora uresničevati na vseh ravlinah bivanja, ne da bi se odpovedal veri ali družbi. Vse to govorim zase: v mojem osebnem krščanstvu bodo vedno navzoče tudi politične prvine, čeprav vem, da politike ne bodo smeli kristjani nikoli več izvajati neposredno iz krščanstva. Nekateri moji tovariši si izbirajo lažjo pot, jaz ostajam na težji. Zato si bodo prej pridobili zaupanje svojih partnerjev, mene pa se bo otepalo skupno nezaupanje, ki ga imajo oboji do verujočega človeka. V prihodnosti se ne odpira perspektiva združevanja ljudi v obliki nazo-

ra, strank, verskega ali filozofskega programa, temveč na temelju enotnosti v človeškem prijateljstvu, kakor nas je zadnja leta pred vojno učil Maritain. Pluralistična družba bo edino tako razvila skupni boj zoper zlo, kajti ravno boj zoper zlo mora najtehtneje združevati ljudi na zemlji. To je najgloblji pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda." (242)

Kocbekov dnevnik privede tudi k premišljevanju o naši današnji politični in družbeni stvarnosti. Kocbek in vsi bojevniki za prostost so o prihodnosti Slovenije in Jugoslavije imeli svojo predstavo. Velik del tistega, kar je starejša generacija, zlasti tista, ki se je udeležila boja, pričakovala, se je uresničilo, v nekaterih potrebah in zahtevah razvitega slovenskega človeka pa nismo šli naprej od OF, mislim celo, da smo postali ožji. V tem prepričanju me potrjujejo besede prvega predsednika OF Josipa Vidmarja, ki jih je izrekel leta 1964 na slavnostni seji glavnega odbora SZDL ob 23. obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte:

"Od nekdaj sem bil ponosen na našo organizacijo Osvobodilne fronte ali današnje Socialistične zveze. Videl sem v nji popolnoma originalno in novo možnost za uresničevanje prave in pristne demokracije. V debatah s pripadniki ali privrženci tradicionalnega pojmovanja demokracije, ki se veže z idejo o večstrankarskih sistemih, sem našo Fronto označeval kot organ za notranjo demokracijo, s čimer sem hotel poudariti, da se debatiranje in razpravljanje, ki sta bistvo demokracije, pri nas vršita znotraj sne same politične organizacije, ki je ustvarjena takó, da je tako razpravljanje popolnoma enakovredno političnemu razpravljanju med strankami v drugih demokratičnih sistemih. Nikoli nisem mogel razumeti, zakaj naj bi bila njihova demokracija pristnejša in resničnejša od naše, seveda, če naša enotna politična organizacija skrbi za dovolj široko in svobodno notranjo diskusijo. Vnovič se vprašam, ali je Socialistična zveza sama v sebi razvila to notranjo diskusijo do kraja, se pravi, ali je ravila našo novo demokracijo do stopnje, ki je za naše prebujeno življenje potrebna? In spet se bojim, da bo moj odgovor pravzaprav negativen. Ne popolnoma seveda."

Ne da bi iskal vseh vzrokov, zakaj je današnje politično stanje tako, se mi zdi, da so naši politiki ubirali napačno pot že tedaj, ko se med NOB po vsej sili hoteli, naj bi ne samo politični komisarji, ampak tudi partizanski vojaški poveljniki prihajali izključno iz vrst partije. Tragič-

no zanimiv je Črednikov primer v Gubčevi brigadi, o katerem je govor v Listini.) In skozi vsa leta po vojni, ali ni bila zahteva po "političnih kvalifikacijah" v številnih zapisih za pomembna delovna mesta v bistvu zahteva po partijskem članstvu? Danes me vznemirja vprašanje, zakaj morajo biti vsa vodstva SZDL (občinska in republiško ter zvezno) skoraj stoodstotno sestavljena iz članov Zveze komunistov. Če je Socialistična zveza naša najbolj množična organizacija "delovnega ljudstva", potem je takšno razmerje, milo rečeno, nasilno in nevredno našega samoupravnega družbenega življenja. Ali pa je morda res, da smo nečlani Zveze komunistov (ki ji je ustava dala vodilno mesto v družbenem razvoju) manjvredni graditelji socializma, "nezavestne subjektivne sile"? In to v času, ko tako radi poudarjamo naše bratsko sodelovanje z naprednimi gibanji in sistemi v svetu, ki so marsikdaj precej daleč od naše poti v socializem. Te grenke misli in ta jasna vprašanja ponavljam in postavljam do onemoglosti, a nikoli ne dobim pravega odgovora. Če jih spet začenjam ob Kocbekovi Listini, je to zato, ker spoznavam, da se politična taktika v četrto stoletje ni kdovekako spremenila... Seveda ne rečem, da pri nas ni demokracije: že to, da lahko izrazim svoje mnenje, četudi v skromni tiskani obliki, je veliko! Kljub vsemu pa mislim, da demokracije ne gre podeljevati po centimetrih, zlasti ne v deželi, kjer ni ali vsaj ne bi smelo biti privilegiranih slojev. Nikoli ne bo do kraja učinkovita in veselo sprejeta tista demokratizacija, ki se ne začenja od spoda, ampak jo z nujno zamudo skušajo vpeljati od zgoraj. V razpravah o Socialistični zvezi se zmeraj oglašajo le partijski voditelji ali pač komunisti, nedvomno dobronamerno, toda nepartijske močice, ki jim je stvar socializma prav tako draga kot registriranim komunistom, bi morda imele ob marsikaterem vprašanju drugačna mnenja. Priznam, da ni prav, da se ob razpravi o osnutku statuta SZDL niso oglašali nepartijci (ali zelo redko), toda

ob upoštevanju politične psihologije to zlahka razumemo. Hvaležen sem dr. Vojanu Rusu, ki je pred časom ob osnutku statuta SZDL edini imel nekaj pripomb na odnos članov ZK do SZDL. Vida Tomšičeva je na seminarju o reorganizaciji in razvoju ZKJ v Beogradu junija letos (Nepartijska demokracija, Naši razgledi, 24. junija 1967) podala nekaj zanimivih ugotovitev o razmerju med ZKJ in SZDL; v marsičem se z njo strinjam. Vida Tomšičeva tudi pravi:

"Kot posebno prednost našega družbenega razvoja moramo poudariti, da nikoli nismo zastopali teorije in prakse, ki bi v političnem življenju delila občane na partije in nepartijsko množico, kjer ima pojem "nepartijska množica" negativno oznako občanov socialistične družbe."

Tu se s Tomšičevo ne strinjam in trdim, da je vodstvo takó prakso vsaj dopuščalo, če že ne naravnost vzpodbujalo, ne seve v odnosu na "množice", pač pa na posameznike. Kdo ne ve, da še ni tako dolgo, ko so partijski komiteji imeli pomembno besedo tudi pri razporejanju in postavljanju vodilnih strokovnih in ne le političnih kadrov na položaje! Prav nič posebno hudega nimam za bregom, če vprašam, koliko članov republiškega izvršnega sveta in zveznega izvršnega sveta je nepartijcev.

Naj se povrnem h Kocbeku. Ko sklepa knjigo z opisom poti slovenske delegacije na zasedanje ASNOJ v Jajce (ta del dnevnika je izšel leta 1964 v knjigi Slovensko poslanstvo), navaja tudi pogovor maršala Tita s slovenskimi odposlanci. Maršal Tito je tedaj generalu Avšiču, ki je ugotovil nezadovoljstvo zavoljo vnašanja srbskega komandnega jezika v slovensko vojsko, s posebno jasnostjo poudaril,

"da ni nobenega dvoma, da smo si Slovenci v tej vojni ustvarili svojo vojsko, da bo ta vojska ostala slovenska tudi po vojni in da bo imela slovenski komandni jezik od vrhovnega poveljstva navzdol do najnižjih enot." (541)

Če se to po vojni ni zgodilo, smo tega nekoliko krivi vsi Slovenci, v prvi vrsti pa naši politični voditelji.

O Kocbekovi Listini je mogoče in tudi potrebno, kot rečeno, mnogo napisati. Čudno pa hkrati zelo razumljivo je, da poklicni ocenjevalci o njej v glavnem molčijo! Ne glede na to, ali se kdo strinja s Kocbekovimi nazori in pogledi ali ne, je njegova knjiga velik dosežek v naši memoarski književnosti in tudi pomemben dogodek v slovenski kulturno-politični zgodovini.

Bogastvo misli in življenjskihkušenj slovenskega razumnika, dejavnega in vodilnega člana bojujočega se slovenskega naroda ter obenem člana jugoslovanske vlade, globina in razkošje čustvovanja pesnika Zemlje in Groze pa izrazna umetnost svečenika slovenstva in veličina ter polnost naše NOB - to je Listina. V njej v utripu časa veličastno zaživijo zgodovina, narava in človeška bit.